

Alen Tafra

Divkovičeva 2, HR–52000 Pula
gordion97@rocketmail.com

Ekumenski imperijalizam

Sažetak

Rad počiva na stavu da je pojam 'imperijalizma' moguće korisno primijeniti i na pretkapitalistička društva. Na pragmatičkom i duhovnom planu, najvažnija etapa antičkog imperijalizma odvija se u razdoblju helenizma koje započinje s osvajanjima Aleksandra Velikoga. To je ujedno protoglobalizacijsko razdoblje formiranja multicivilizacijskog društva i univerzalnog čovječanstva. Stoga je unutar pothos-a koji pokreće imperijalističku ekspanziju potrebno prepoznati pozitivne aspekte poput širenja kulturnih obzora i stvaranja pragmatičke ekumene. Alternativu utopijskoj jezgri protoglobalizacija iz »ekumenskog doba« – kao i danas – moguće je svesti na partikularizam i izolacionizam. Kako je tematiziranje antičkog imperijalizma od utemeljujućeg značaja za moderne filozofije povijesti, rad podrazumijeva i kratku analizu tih, uglavnom eurocentričnih, diskursa.

Ključne riječi

globalizacija, imperijalizam, europocentrizam, ekumensko doba, aksijalno vrijeme, G. W. F. Hegel, E. Voegelin, Polibije, Aristotel, romantizam

Odluka o situiranju relativno novijeg diskursa o globalizaciji u odgovarajući kontekst antike zahtijeva prethodno objašnjenje. Naime, glavni je razlog za takvu odluku postojanje mnoštva analogija koje epohalne promjene u antici približavaju našoj suvremenosti. O tom se fenomenu običava govoriti kao o protoglobalizaciji, koja sa sobom donosi i rađanje svojevrsne »globalne« ili »ekumenske« svijesti, kao i prve teorijske izraze nove, univerzalne percepcije svijeta.¹ Epohalne događaje pragmatičke povijesti prate paralelne promjene na duhovnom planu te je upravo razrješavanje njihova kompleksnog odnosa ono na čemu zapijnu kako antički tako i suvremeni autori. Svejedno, filozofijska misao ne može trajno izbjeći – kako to kaže Massimo Cacciari – ozbiljnu zadaću sučeljavanja s »velikom povijesnom znanošću«.² Priroda zadaće nameće filozofiju povijesti kao disciplinu od koje bi trebalo očekivati pojašnjenja onoga »epohalnog«, no bez jasne koordinacije između historiografskih markera imperijalističke »politike moći« s jedne strane, te fokusiranja na velike duhovne prodore na drugoj, filozofijskoj strani.³ Ipak, već je na početku jasno kako imperijalizam i njegove posljedice povezuju ne samo pragmatički i duhovni plan zbivanja, već podjednako i antički i suvremeni diskurs o globa-

1

Vidi: David Inglis i Ronald Robertson, »The Ecumenical Analytic: 'Globalization', Reflexivity and the Revolution in Greek Historiography«, *European Journal of Social Theory* 8 (2005).

2

Massimo Cacciari, *Geo-filozofija Europe*, Ceres, Zagreb 1996., str. 9.

3

Ovaj je problem najpotpunije osviješten u knjizi: Eric Voegelin, *Order and History IV. The Ecumenic Age*, University of Missouri Press, Columbia 2000. Za kritiku Voegelinova pokušaja, vidi: Árpád Szokolczai, *The Genesis of Modernity*, Routledge 2003., str. 87–90. Afirmativniji osvrt daje Dante Germino, *Political Philosophy and the Open Society*, Louisiana State University Press, Baton Rouge 1982.

lizaciji. Sve nas ove analogije upućuju dalje na europocentrizam kao sljedeći zajednički nazivnik koji bi u takvoj konstelaciji trebalo tematizirati. Jer, kao što je recentnija ekonomska transformacija poznata kao globalizacija nastavak relativno novijega zapadnog kapitalizma i imperijalizma, tako je i rađanje antičkog diskursa o protoglobalizaciji uronjeno u realnost imperijalne politike grčko-rimske provenijencije. Naravno, sve je to bilo u vrijeme dok je današnja Europa za Grke bila nepoznata domovina svega barbarskog – dakle, prije prave europske povijesti koja započinje s Karolinzima, shodno tome prije svakoga mogućeg europocentrizma, prije filozofije povijesti, pa samim time prije filozofije progressa i stoga prije romantizma i kulturnog pesimizma.⁴ No, kako europsko-američka civilizacija svoju idealnu domovinu uobičajeno smješta u mediteranski svijet, te na temeljima stare Grčke i Rima konstruira vlastiti identitet i filozofiju povijesti – baveći se globalizacijom u kontekstu antičkog imperijalizma ne možemo zaobići ni fenomen europocentrizma. Pogotovo s obzirom na činjenicu da antika ne služi kao riznica analogija i metafora na neki jedinstven i objektivan način, već u pravilu ovisno o varirajućim ideološkim potrebama moderne – ili postmoderne.⁵ To ipak ne znači da su sve takve analogije i metafore podjednako relativne ili »iskrivljene«. Naročito u kontekstu našega partikularnog globalnog *Zeitgeist*-a,⁶ cilj nam je pronaći korespondirajuće analogije i metafore u po mnogo čemu bliskoj epohi prošlosti.

I.

Prvi je problem točnije definiranje razdoblja starog vijeka u kojem su se odigrale ključne promjene. Prema Voegelinu, to je potraga za iznimnim razdobljem u kojemu se inteligibilna struktura povijesti otkriva kroz seriju filozofijskih i religijskih diferencijacija bitka. Riječ je o središnjem problemu filozofije povijesti. Prema Jaspersu, od toga vremena datiraju do danas važne temeljne kategorije mišljenja i svjetskih religija. Rješavanje tog problema poznato je i kao potraga za »apsolutnom epohom«⁷ (Hegel), »aksijalnim vremenom«⁸ (Jaspers) ili »ekumenskim dobom« (Eric Voegelin). U prvom slučaju, »apsolutnu epohu« označava epifanija Isusa Krista. Pojava Božjeg sina, te spoznaja Boga kao duha i kao trojedinog, postaje »stožerom oko kojeg se okreće svjetska povijest«.⁹ Kako povijest otkriva razvoj prirode Boga, s religijskom samosviješću kršćani ujedno dobivaju i »ključ svjetske povijesti«.¹⁰ U rukama Hegela kao kršćanskog filozofa, taj ključ nužno otkriva povijest kao teodiceju ili opravdanje Boga. U maniri koju Voegelin naziva »intelektualnim imperijalizmom«,¹¹ Hegel svojoj filozofiji povijesti daje zadaću dovršetka objave utjelovljene u Kristu-Logosu. Takva je filozofija povijesti najpoznatiji slučaj svojevrsnog *horror pleni* – monomanične želje da se uznemirujuće mnoštvo duhovnih ili političkih središta izravna na liniji koja nedvosmisleno vodi u sadašnjost autora spekulacije.¹²

U drugom slučaju, kod Jaspersa, kršćanstvo je samo jedna vjera među drugima, pa prema tome kršćansko shvaćanje univerzalne povijesti ne može biti mjerodavno za pripadnike drugih religija. Kako bi prevladao Hegelov europocentrizam, Jaspers traži »osovinu« svjetske povijesti kao empirijski utvrdiv »dogadaž« (*Tatbestand*) koji vrijedi za sva ljudska bića, uključujući kršćane. Dogadaž o kojem je riječ stoga može biti jedino oblikovanje čovječanstva, što znači da mora biti dovoljno uvjerljiv za sve vjere i narode. Jaspers je taj »dogadaž« empirijski pronašao u »aksijalnom vremenu« koje obuhvaća »duhovni proces« između 800. i 200. g. pr. Kr. Ambicija je bitno bila obraniti »apsolutnu epohu« kao stožer filozofije povijesti od Spenglerove i Toynbeejeve disekcije povijesti u niz više ili manje zasebnih kultura i civilizacija.¹³ S dru-

ge strane, neprijeporna je Jaspersova zasluga postavljanje duhovne povijesti čovječanstva na univerzalne i empirijske temelje, u radikalnoj opreci prema prevladavajućim usko materijalističkim koncepcijama univerzalne povijesti. Isključivost svoga »aksijalnog vremena« Jaspers je pokušao opravdati tezom o tek regionalnom značaju duhovnih prodora koji su se dogodili prije ili nakon zamišljene vremenske granice. Voegelin čak smatra da je kod Jaspersa posrijedi »antikršćanska predrasuda« te upozorava da eliminacijom judeo-kršćanske duhovne povijesti pravimo besmislicu od povijesti u cjelini.¹⁴ No,

4

Za razliku »Europe«, »Zapada« i »multikulturalnoga« antičkog Mediterana, vidi: Enrique Dussel, »Europe, Modernity, and Eurocentrism«, *Nepantla. Views from South*, 1.3 (2000); Henri Pirenne, *Karlo Veliki i Muhamed*, Izvori, Zagreb 2006.; Oswald Spengler, *Propast Zapada. Obris jedne morfologije svjetske povijesti*, Demetra, Zagreb 2000.; Kostas Vlassopoulos, *Unthinking the Greek Polis. Ancient Greek History Beyond Eurocentrism*, Cambridge University Press, 2007.; Louis A. Ruprecht, Jr., *Afterwords. Hellenism, Modernism, and the Myth of Decadence*, State University of New York Press, Albany 1996.; Salvatore Settis, *The Future of the »classical«*, engleski prijevod Allan Cameron, Polity 2006.; Martin Bernal, *Black Athena. The Afroasiatic Roots of Classical Civilization Vol. I: The Fabrication of Ancient Greece, 1785–1985*, Rutgers University Press, New Brunswick i New Jersey 1987.; Vassilis Lambropoulos, *The Rise of Eurocentrism. Anatomy of Criticism*, Princeton University Press, Princeton 1993. Rečenim razlikama bavi se – pod drukčijim pretpostavkama – i noviji zagovornik europocentrizma i njegova antičkog utemeljenja: David Gress, *From Plato To NATO. The Idea of the West and its Opponents*, The Free Press, New York 1998. U većini navedenih djela – osim kod Pirennea – na različite je načine tematizirana i složena interakcija vjere u progres, kulturnoga pesimizma, europocentrizma, romantizma i proučavanja antike.

5

Vidi: Peter Murphy, »Romantic Modernism and the Greek Polis«, *Thesis Eleven* 34 (1993). Za postmoderno shvaćanje narativnih i ideoloških obilježja historiografije i diskursa o povijesti općenito, vidi: Gianni Vattimo, *Kraj moderne*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.; Keith Jenkins i Alun Munslow, *The Nature of History Reader*, Routledge, London i New York 2004. Od Jenkinsa o istom i sljedeće: On »What Is History?«, *From Carr and Elton to Rorty and White*, Routledge, London i New York 1995.; *Refiguring History. New Thoughts on an Old Discipline*, Routledge, London i New York 2003.

6

Za otkriće *Zeitgeist*-a i njegovu ulogu u konstrukciji europocentričnog diskursa o antičkoj

Grčkoj, vidi: K. Vlassopoulos, op. cit., str. 22, 25, 210.

7

Prema Hoffmeisterovu izdanju: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Die Vernunft in die Geschichte*, Verlag Felix Meiner, Hamburg 1955., str. 45.

8

U njemačkom izvorniku *Achsenzeit*. Vidi: Karl Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Piper EA, München 1949.

9

G. W. F. Hegel, *Filozofija povijesti*, preveo Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb 1966., str. 334.

10

G. W. F. Hegel, *Die Vernunft in die Geschichte*, str. 46.

11

Vidi: E. Voegelin, *Published Essays. 1966–1985*, ur. Ellis Sandoz, University of Missouri Press, Columbia 1990., str. 285.

12

Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 47–48. Ta je želja stara koliko i povijest, te je možemo naći još kod nepoznatih pisaca Sumerske liste kraljeva. Eshatološka žudnja toliko je jaka da se propadanje ranijih konstrukcija lako zaboravlja čim neka nova otkrića pruže materijal za novu konstrukciju. Najupečatljiviji primjer je utjecaj svojedobnog napretka u proučavanju kineskih povijesnih izvora na Hegelovu ideju kako je marš duha kroz svjetsku povijest započeo upravo u Kini. Vidi: isto, str. 47–52. Također, poštivanje europocentrične linije progressa Hegela je primoralo da židovsku i egipatsku sekciju svjetske povijesti aktivira tek nakon što je Perzija s Istoka zauzela te zemlje.

13

Vidi: isto, str. 380–384.

14

Vidi: E. Voegelin, *Order and History I. Israel and Revelation*, University of Missouri Press, Columbia 2001., str. 162.

rješenje nije ni u rastezanju apsolutne epohe do milenijske nesagledivosti. Voegelinovim rječnikom, temporalna razina hijerofanijskih događaja nipošto nije važnija od analize strukture iskustvene svijesti koja stoji iza njih. Naime, mislioci Zapada i dalekog Istoka tada jednostavno nisu znali jedni za druge, pa stoga nisu mogli biti ni svjesni da istodobno misle u »aksijalnom vremenu«. ¹⁵ Suočeni smo, dakle, s postojanjem dviju ekumena, pa onda i sa zapanjujućom mogućnošću paralelnog postojanja dvaju čovječanstava i njihovih zasebnih povijesti. Konačnog rješenja nema, te je – ako želimo slijediti zamisao »apsolutne epohe« – uza sve komplikacije moguće jedino postulirati smislenost analize pluralne strukture koja nije svjesna sebe kao cjeline.

Voegelin pokušava ublažiti problem mističnom tvrdnjom kako čovječanstvo nije nikakvo realno svjetsko društvo, već eshatološki indeks. ¹⁶ Posrijedi je rastapanje problema u mističnoj koncepciji povijesti kao teofanije u kojoj čovjek postupno postaje svjestan da duhovni uvidi vrijede za sve ljude, iako nastaju iz konkretnih događaja i u svijestima konkretnih ljudskih bića. ¹⁷ U takvoj koncepciji povijesti izvjesno je barem napredovanje svijesti od kompaktnih prema sadržajno diferenciranijim i prostorno širim oblicima, kao i shvaćanje da teološko-religijske formulacije i simbolizacije ključnih iskustava vrše dubok i trajan utjecaj na tijek povijesti. Konkretnije, zamisao je pratiti povijesnu sukcesiju društava kao analogija kozmosa, u odnosu na sukcesiju korespondirajućih simbolizama koji artikuliraju kako poredak društva tako i poredak bitka. Kao glavna razlika u odnosu na Jaspersa napokon se pokazuje nastojanje oko povezivanja događaja duhovne povijesti i događaja kojima se u svjetlu postignutih duhovnih uvida bavila pragmatička historiografija. »Apsolutna epoha« – u Voegelinovoj inačici pod naslovom »Ekumensko Doba« – stoga podjednako uključuje i horizont ekumenskih carstava od Atlantskog do Tihog Oceana. Riječ je o empirijskoj definiciji epohe koja započinje s usponom Perzijskog Carstva i završava s Rimskim Carstvom, nužno uključujući Aleksandra Velikoga i helenističku poveznicu. Iako je smisao pojma »ekumensko doba« omogućiti analizu veza pragmatičke i duhovne povijesti, on se s jedne strane svodi na seriju tri spomenuta carstva, a s druge na sudbinu koju u toj konstelaciji trpe Izrael i Grčka. ¹⁸ U potonjem je slučaju riječ o društvima u kojima su se dogodili presudni duhovni uvidi. Voegelinovim terminima – pneumatičke prirode u prvom, te noetičke u drugom slučaju. Kako su grčki filozofijski i izraelski proročki egzodus ¹⁹ iz turbne političke stvarnosti svojevrsni odgovori na iskušenja krize i nisu zamislivi izvan konteksta antičkog imperijalizma, u idućem je koraku potrebno razmotriti tezu o ekumenskom karakteru toga imperijalizma.

II.

Popperov pokušaj povezivanja pragmatičke i duhovne povijesti priličnu pažnju posvećuje obrani atenskoga imperijalizma, kao boljeg ne samo od spartanske politike – kojoj odriče imperijalistički značaj – već i od »pljačkaškoga« rimskog imperijalizma. ²⁰ Atena i Sparta tu se kontrastiraju kroz prizmu sukoba »otvorenog« i »zatvorenog« društva. Biti kritičar atenskog imperijalizma poput Tukidida, za Poppera je isto što i biti neprijatelj naroda i pobornik tribalne autarkije. ²¹ Štoviše, u atenskom imperijalizmu Popper nazire »tendenciju razvitka u *commonwealth* grčkih polisa, a možda i u univerzalno carstvo čovjeka«. ²² U takvu postavu, »univerzalističkom imperijalizmu« nužno pripadaju kozmopolitizam i egalitarizam, odnosno humanitarni pokret koji Popper prepoznaje u »velikoj generaciji« filozofa Periklova doba, poput Antistena, Demokrita, Gorgije, Alkidama, Antifona i Hipije. ²³ S Aristotelom-

vom teorijom prirodnog ropstva, inzistira Popper, završava antički stupanj razvoja nacionalističke političke teorije, dok s Aleksandrom Velikim tribalni nacionalizam za dugo vremena nestaje iz političke prakse. Nakon velikog osvajača započelo je razdoblje u kojemu su sve civilizirane države Europe i Azije bile carstva više ili manje miješanoga etničkog sastava.²⁴ Sve u svemu, Popperova inačica »apsolutne epohe« krivo prikazuje atenski imperijalizam, u europocentričnom stilu potpuno ignorira azijske imperijalizme, dok rimski imperijalizam prikazuje na krajnje površan način.²⁵

S druge strane, Voegelin se – bez većih pretenzija na originalnost vlastita projekta – poziva na Polibija kao začetnika univerzalne i komparativne historiografije.²⁶ Kod Polibija – »grčke žrtve ekumenskog imperijalizma« – ekumena prvi puta dobiva tehničko značenje koje se odnosi na narode obuhvaćene rimskim imperijalnim osvajanjima. U njegovo vrijeme, to je područje moglo izgledati blizu izjednačenja sa starijim, kulturno-geografskim smislom ekumene kao čitavoga naseljenog svijeta. Kod Homera je ekumena značila Mediteran s njegovim otocima i kopnenim masama, okružen rijekom *Okeanos* koja se ulijeva u samu sebe.²⁷ Tri stoljeća kasnije, Herodot optužuje Homera da je izmislio priču o Okeanu, dok je u pseudoaristotelovskom tekstu *De Mundo* iz I. st. pr. Kr. ekumena već kao otok okružena Atlantskim oceanom, uz sugestiju mogućnosti postojanja i drugih ekumena.²⁸ Prema Voegelinu, imperija-

15

Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 50.

16

Vidi: isto, str. 376–377.

17

O mističnom aspektu Voegelinove filozofije, vidi: Ted V. McAllister, *Revolt against Modernity: Leo Strauss, Eric Voegelin, and the Search for a Postliberal Order*, University Press of Kansas, Lawrence 1995., str. 222–259.

18

Vidi: Árpád Szakolczai, op. cit., str. 87.

19

Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 72–73, 240, 258–259, 274–281, 290–291, 299, 342, 371, 384.

20

Vidi: Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, Routledge, London 1995., str. 181–182, 634–635.

21

Vidi: isto, str. 176–184, 187–189. Upadljivo je koliko u slučaju atenskih poslanika u Sparti retorička igra moći, straha i slobode podsjeća na modernu demokratsku retoriku, a napose na američke proklamacije o dobrohotnom preuzimanju globalne odgovornosti i trijumfalizam lišen Tukididove didaktičke iskrenosti. Vidi: Tukidid, 1.73–8.

22

K. Popper, op. cit., str. 183.

23

Vidi: isto, str. 152, 185–189. Utoliko je za Poppera doba Aleksandra Velikog više »re-

nesansa nekih od najboljih ideja atenskoga imperijalizma petog stoljeća«. Vidi: isto, str. 615.

24

Vidi: isto, str. 280.

25

Herodot tumači Kserkovu namjeru da zauzme Grčku time što je Velikom Kralju još toliko nedostajalo da svoje carstvo opsegom izjednači sa Zeusovim Eterom. Vidi: Herodot, 7.8. Shvatimo li to ozbiljno, perzijski imperijalistički program gubi svaku bitnu razliku u odnosu na Aleksandrov. Požudni porivi svih ekumenskih imperija koji se bore za jednu ekumenu već su ekumenske naravi. Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 207, 266, 371–372. Popperov pristup potpuno zanemaruje i aspekt analize strasti koje pokreću imperijalističke projekte, čemu je – osim u upravo navedenom Voegelinovu djelu – dostojan značaj pridani i u Ryan Krieger Balot, *Greek Political Thought*, Blackwell Publishing, 2006., str. 138–176.

26

Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 175–180.

27

Ta je rijeka bila ujedno granica prema podzemnom svijetu i Otocima blaženih, te vjerojatno ostatak starije tradicije prisutne i u mitskim vodama mrtvih koje je prelazio Gilgameš u potrazi za besmrtnošću. Vidi: isto, str. 264–265.

28

Vidi: isto, str. 262–266.

listička osvajanja i otkrića novih naroda s one strane starog horizonta, bitno su utjecala na formiranje »ekumenskog čovječanstva«, koje – uza sve natuknute komplikacije njegova značenja i disocijaciju koncem antike – seže sve do suvremenosti.²⁹ Ekumensko carstvo – kao pragmatička ljuštura čovječanstva u potrazi za duhovnom supstancijom – svojevrsno je multicivilizacijsko društvo. Pritom nije poredak u smislu *cosmion*-a, već jedino objekt osvajanja i organizacije.³⁰ No kao što još Herodot pokazuje, osvajanje je isto što i egzodus, jer osvajati s one strane igara moći znači ostaviti iza sebe uspostavljene poredak i osvajačkom požudom za novime izazvati zavist bogova. Iako osvajačka požuda znači tragično izopačenje čovječnosti osvajača, Voegelin u toj požudi prepoznaje istu egzistencijalnu tenziju prema višem, božanskom temelju, koju je moguće naći i u slučaju filozofova ili prorokova egzodusa iz deformiranoga poretka pragmatičke stvarnosti uzrokovanog imperijalističkim razaranjima. Širenje carstva širi i horizonte znanja, dok iskreno divljenje pred veličinom i čudima kozmosa dodatno potiču deformiranu požudu, čineći ju bar donekle razumljivijom. Osvajačka ekspanzija utoliko nije puko »zlo«, ni isključivo manifestacija agresivnosti.³¹ Nasilnoj sebičnosti prethodi izvjesna dosada i nezadovoljstvo postignutim, što je Voegelinu dovoljno da ekumenska osvajanja amoralno proglasi »aktom imaginativne transcendencije«. ³² Tenzija čovjekova postojanja u platonovskom *metaxy*, stoga seže i prema dolje, u požudni korijen djelovanja. Posljednje kampanje Aleksandra Velikoga doista više liče na istraživanje kraja ekumene, negoli na klasične osvajačke pothvate. Kako primjećuje Voegelin, u Aleksandrovu geniju izmiješali su se imperijalistički poriv, istraživačka znatiželja i smrtonosna požuda za dosezanjem horizonta – u egzistencijalnoj tenziji koja se naziva *pothos*.³³

III.

Nakon utopijskog elementa ekumenskog imperijalizma, slijedi osvrt na aspekte koji bacaju drukčiju sjenu na ekumensko doba, a koje zanemaruje i sam Voegelin. Naime, kritika imperijalizma koju daju klasici grčke političke teorije notorno se temelji na kombinaciji izolacionizma i etničkih predrasuda prema barbarima.³⁴ Kod Aristotela, teorijska i praktička mogućnost da i Grci postanu robovi nije argument protiv ropstva, već prije tragičan slučaj njegove nelegitimne primjene. Doduše, Aristotelova analiza starogrčkog imperijalizma ukazala je na pristranost koja je tiransku vlast spremna namijeniti drugima, dok istu za sebe besramno odbacuje kao nepravednu. U unutarnjoj politici imperijalizam nikako ne može biti dobar jer udovoljava niskim strastima povezanim sa zgrtanjem materijalnih dobara i zanemarivanjem filozofskog života. No najveću opasnost i proturječje grčkog imperijalizma Aristotel ipak selektivno prepoznaje u mogućnosti da robljem postanu i oni koje priroda nije odredila da se njima tako zagospodari. Za Aristotela nije sporno kako su Azijati skloniji ropstvu i tiraniji od Europljana, a prema Plutarhu je čak savjetovao Aleksandru da se prema barbarima odnosi kao prema biljkama ili životinjama.³⁵ Pritom je teorija »prirodnog ropstva« eksplikacija jedne nešto starije ideje – formulirane u Izokratovu *Panegiriku* – po kojoj se prirodno nadmoćni Grci ne trebaju zamarati dobrobiti inferiornih Perzijanaca. Izokratova je teza da su grčko-perzijski ratovi bili svojevrsni božji dar koji je otvorio pozornicu helenskoj hrabrosti i junaštvu – da zablistaju u odnosu na perzijsko kukavičtvo i servilnost – te im time priskrbio i slavu među pokoljenjima.³⁶ Platon u *Državi* jasno razlikuje »bolesnu« pojavu neprijateljstava među prirodnim prijateljima Grcima kao *stásis*, od *pólemos*-a kao rata s prirodnim neprijateljima barbarima.³⁷ Slično je govorio Popperov humanitarni favorit

Gorgija: »Pobjeda nad barbarima zahtijeva pobjedničke himne, a ona nad Grcima naricaljke«. ³⁸

Prema povjesničaru klasičnog razdoblja Benjaminu Isaacu, helensku imperijalističku ideologiju možemo podijeliti na dva razdoblja, gdje granicu predstavlja završetak grčko-perzijskih ratova sredinom V. st. pr. Kr. Izvori koji se javljaju kasnije pokazuju izrazit prezir prema Perziji i Perzijancima, na skali od stupnja etničkih predrasuda do protorasizma, no uvijek uz pretpostavku kolektivne inferiornosti Azije. Dok Homerovi Trojanci dijele zajedničku kulturu s njihovim smrtnim neprijateljima, tragičari ih klasičnog razdoblja prikazuju kao barbare, u već tada prepoznatljivoj orijentalističkoj maniri. Riječ je nadasve o stereotipu istočnjačke pompe, luksuza, kaotične mase, senzualne mekoputnosti – jednom riječju, dekadencije – nasuprot nadmoćno jednostavnoj muževnosti Grka. Ni kod relativno »nepriistranog« Herodota nije teško prepoznati obrazac koji pobjedu Grka pripisuje njihovoj slobodi, a perzijski poraz manjkavostima monarhijskoga političkog sustava. U svakom slučaju, Isaac izdvaja nešto što je teško poreći: grčki diskurs o barbarima pružio je model za izgradnju modernog orijentalizma. Istok je najkasnije u IV. st. pr. Kr. snažno asociiran s femininom pasivnošću, pretjeranim luksuzom, tjelesnom i moralnom degeneracijom, nedisciplinom, kukavištvom i ropskim mentalitetom – sve u paradoksalnoj kombinaciji s despotizmom, arogancijom, pritaženom zlobom i neuračunljivom okrutnošću. ³⁹ U predvečerje »ekumenskog doba«, u antičkim su izvorima sve učestalije asocijacije biološke i kulturalne hibridnosti s dekadencijom. ⁴⁰ Najopćenitija forma takvih shvaćanja u grčkoj

29

Vidi: isto, str. 107. U tom kontekstu možemo razumjeti Braudela dok govori o »najširem« ili »globalnom« Mediteranu. Vidi: Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1997., str. 183.

30

Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 179.

31

Vidi: isto, str. 253–258. Rečene ideje Voegelin razvija oslanjajući se na Burckhardtova promišljanja. Vidi: Jacob Burckhardt, *Razmišljanja o svjetskoj povijesti*, Prosvjeta, Zagreb 1999., str. 233–249.

32

Vidi: E. Voegelin, *The Ecumenic Age*, str. 258.

33

Vidi: isto, str. 222, 266–267; Michael Hardt i Antonio Negri, *Imperij*, Multimedijalni institut i Arkzin, Zagreb 2003., str. 106.

34

Vidi: Benjamin Isaac, *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, Princeton University Press, New Jersey i Woodstock 2004. Za analizu koja se osim neugodnih grčkih predrasuda prema barbarima bavi i dvosmislenostima toga odnosa, vidi: Thomas Harrison (ur.), *Greeks and Barbarians*, Routledge, New York 2002.

35

Vidi: Aristotel, *Politika* I.1–2, 1252a32–1252b9; I.5–6, 1254b25–1255a2; I.6, 1255a31–36; I.7, 1255b20–22; I.8, 1256b15–27, III.4, 1285a. Za Plutarha, vidi: *Moralia* 329b–d (prema izdanju: Plutarch, *Moralia*, engleski prijevod Frank Cole Babbitt, Harvard University Press 1962., str. 397–399). Za Aristotelovu teoriju o prirodnom ropstvu također vidi: R. K. Balot, op. cit. 154–155, 242–245; B. Isaac, op. cit., str. 175–181.

36

Vidi: B. Isaac, op. cit., str. 285–288; R. K. Balot, op. cit., str. 152–153.

37

Vidi: Platon, *Država*, 470c–d. Cacciari u dvije kobile iz Kraljičina sna kod Herodota vidi »unutarnji« rat Europe i Azije, odnosno njihov *stásis*. Vidi: M. Cacciari, op. cit., str. 14.

38

Diels-Kranz, Fr. 5b.

39

Vidi: B. Isaac, op. cit., str. 257–380. *passim*; Edward W. Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York 1979., str. 56–57.

40

Nazor po kojemu je čisto podrijetlo bolje od hibridnoga – koje podrazumijeva korupciju i kontaminaciju – bio je najizraženiji u atenskom mitu o podrijetlu svih Atenjana od mitskih kraljeva Kekropa i Erehteja, izniklih ravno iz atenskog tla. Snagu tog mita zorno

literaturi bio je stav da kontakti s drugim narodima, pomorstvo i trgovina, pouzdano vode moralnom rasulu. Takvo je shvaćanje klasičnu formulaciju dobilo u Platonovim *Zakonima*, u napadu na *hybris* atenske talasokracije i idealizaciji »zlatnog doba« kad se još nije putovalo.⁴¹ Grčke su strahove od prekomorskih naroda, njihova luksuza i sumnjivih običaja, kasnije preuzeli rimski pisci poput Cicerona, Katona starijeg, Salustija, Juvenala, Tita Livija, Tacita,⁴² konačno, i samog Polibija.⁴³ Pozitivni aspekt integracije pokorenih naroda tako su značajni rimski pisci poput Tacita prikazali kao proces degeneracije nekad ponosnih naroda pomoću rimske dekadencije. Antički autori u ogromnoj većini ne primjećuju kontradikciju opisanih stavova u odnosu na konsenzus o poželjnosti društvenosti i komunikacije kako se ne bi zapalo u divljaštvo i bestijalnost – očit je vječni problem poželjne količine razlika. Problem stranog utjecaja, imigranata i manjina, u Rimu je na klasičan način izražen poznatom formulom Plinija starijeg: »*Vincendo victi sumus*«. Opasnost od »Drugoga« najčešće se javlja u liku antisocijalnog Židova ili feminiziranih Sirijaca. Zabilježena je čak i protostaljinistička paranoja o »zavjeri« grčkih liječnika u Rimu, naročito kod paleokonzervativca Katona starijeg.⁴⁴ Iako daleko od Aristotelove bipolarnosti – rimski pisci opravdavaju imperijalnu vladavinu nad slabijim narodima prednostima poput mira koji provincijalci uživaju pod rimskim imperijalnim protektoratom. Riječ je o argumentaciji koja podsjeća na modernu imperijalističku priču o »bremenu bijelog čovjeka«, s Rimljanima u nosećoj ulozi. Seneka konačno raskida s elementima teorije prirodnog ropstva, prisutnima još kod Cicerona.⁴⁵

IV.

Na kraju, preostaje problem svjetla ili sjene koju splet pragmatičke i duhovne povijesti »ekumenskog doba« baca na našu suvremenost. Modernom imperijalizmu kao kulminaciji kolonijalizma prethodila je kulturna epoha romanizma, u kojoj je kult čistoće i autentičnosti inkarniran u liku stare Grčke.⁴⁶ Romantičarska opsjednutost kreativnošću, autonomijom i introspekcijom, zamijenila je postrenesansni sinkretizam, zajedno s načelima imitacije i translacije.⁴⁷ Rimsko-helenistički model podvrgnut je najžešćoj kritici u Njemačkoj, kao dio borbe za diferencijaciju vlastitog identiteta u odnosu na talijanski i francuski kulturni imperijalizam. No, prepoznavanje aksijalnog prostora u grčkom polisu ponudilo je model ne samo kulturnom i političkom nacionalizmu inkarniranom u liku moderne nacionalne države, već ujedno i ideološku potporu novim ekumenskim imperijalističkim projektima. Naime, kult Grčke imao je izvrsnu prođu i u viktorskoj Britaniji, gdje je anakronom interpretacijom u duhu liberalizma i sekularizma Atena preuzeta kao model kulturnog i političkog progresa. Utoliko grčki model politički nije bio samo inspiracija *kulturkampf*-u koji kulminira u nacionalsocijalizmu, već ujedno i cement »Novoga Zapada«,⁴⁸ kao svojevrsni korektiv renesansnoj i prosvjetiteljskoj tradiciji kozmopolitizma.

Iz postmoderne perspektive, povijest duhovnih znanosti devetnaestog stoljeća čini se pretjerano vezana uz model polisa i njegove klasične teoretičare.⁴⁹ Intelektualni modeli mreže, križanja i intertekstualnosti, stoga nameću rehabilitaciju helenističke tradicije, što svakako uključuje i adekvatnu valorizaciju Polibijeva pionirskog poduhvata na polju ekumenske analize.⁵⁰ Najpoznatija suvremena utilizacija polibijevskih ekumensko-imperijalnih analogija zasigurno je *Imperij* Hardta i Negrija. Dio sumnji u vrijednost takvih analogija vjerojatno proizlazi iz utopijske neodređenosti pojma ekumene i svih protu-

rječja njegova pragmatičkog i duhovnog karaktera još u vrijeme antike. Koliko analogije iz prošlosti mogu pomoći promišljanju sudbine suvremene Europe, Zapada i »Imperija«, te gdje ih treba zauzdati, ostaje otvorenim pitanjem koje zahtijeva i bitnu translaciju diskurzivne razine.⁵¹

ilustrira činjenica da je 451/450. pr. Kr. Popperov heroj Periklo uveo novi zakon koji atensko građanstvo ograničava samo na djecu čija su oba roditelja atenski građani. Vidi: B. Isaac, op. cit., str. 114–124. U tom kontekstu podatak da se Periklo koju godinu kasnije razveo od supruge i na opću sablazan nastavio živjeti s kurtizanom barbarskoga podrijetla, gordom i neovisnom Aspazijom, ne predstavlja više od povijesne zanimljivosti.

41

Vidi: Platon, *Zakoni*, 704a–705a, 706a–707c, 950d, 951a, 952b–953; B. Isaac, op. cit., str. 139, 239–247; K. Popper, op. cit., str. 176–177, 184, 187; M. Cacciari, op. cit., str. 43–63.

42

Tacitova pohvala čistog podrijetla Germana i njihove ratobornosti, svojevrsnim je nordicizmom utjecala naročito na njemačku inačicu europocentrizma. U tom smislu povjesničar Arnaldo Momigliano predlaže da Tacitovom djelu *Germania* – skupa s Ilijadom – treba dati visoki prioritet među stotinju najopasnijih knjiga ikada napisanih. Vidi: B. Isaac, op. cit., str. 137–144. Naravno, riječ je o samo jednom od brojnih autora koji miješanje naroda dovođe u vezu s njihovom propašću. Vidi od Tacita: *Germania* 1, 2.1, 28, 29.4, 30.3, 35, 37.3, 46; *Agricola* 21; *Historiae* 4.17, 4.64.3.

43

Stariju grčku teoriju o ciklusima dekadencije političkih sustava Polibije bez kompleksa primjenjuje na Rimsko Carstvo, a početke propadanja uočava u prvim prekomorskim vojnim ekspedicijama. Pobjedu Rimljana nad makedonskim kraljem Perzejem Polibije drži posebno štetnim događajem koji je rimsku mladež inficirao grčkom pederastijom, prostitucijom, preobilnim večerama i općom ekstravagancijom. Vidi: Polibije, 9.10.5–11, 31.25.3–5. Da i Polibije miješanje naroda drži štetnim, vidi: isto, 34.14.5.

44

Vidi: B. Isaac, op. cit., str. 225–229.

45

O Židovima i Sirijcima kao narodima rođenima da budu robovi, Ciceron piše u: *De provinciis consularibus* 5.10.

46

Vidi: M. Bernal, op. cit.; K. Vlassopoulos, op. cit.; V. Lambropoulos op. cit.

47

Vidi: P. Murphy, op. cit, str. 43–47.

48

Vidi: David Gress, op. cit., str. 83–86; Philippe Lacoue-Labarthe, »The Spirit of National Socialism and its Destiny«, engleski prijevod Simon Sparks, u: Philippe Lacoue-Labarthe i Jean-Luc Nancy, *Retreating the Political*, ur. Simon Sparks, Routledge, London i New York 1997.

49

Vidi: P. Murphy, op. cit., str. 49–60; David Inglis i Ronald Robertson, »Beyond the Gates of the Polis: Reconfiguring Sociology's Ancient Inheritance«, *Journal of Classical Sociology* 4 (2004). No drama »iskorjenjivanja Nomosa« upisana je kao sudbina Zapada još davno, u jonskoj dinamici. Vidi: M. Cacciari, op. cit., str. 10–11, 101–110.

50

David Inglis i Ronald Robertson, »From Republican Virtue to Global Imaginary: Changing Visions of the Historian Polybius«, *History of the Human Sciences* 19 (2006). Zanemarenost Polibijeva djela objašnjiva je upravo u kontekstu kritike dekadencije u liku »aleksandrijske kulture« – u dugom nizu kritičara od Nietzschea do Corneliusa Castoriadis. Za rečenu kritiku vidi: Alen Tafra, *Kulturni pesimizam u tradiciji filozofije povijesti*, HFD, Zagreb 2008., str. 145–169. O nužnosti rehabilitacije aleksandrijske kulture – kao i po hibridnosti srodne renesansne, ili »Augustovske« kulture koja je u Engleskoj prethodila romantizmu – vidi: P. Murphy, op. cit. str. 42–44, 47–49, 59–60.

51

Za analizu adekvatnosti suvremenih uporaba pojma »Imperij«, vidi: Danilo Zolo, »Contemporary Uses of the Notion of 'Empire'«, <http://www.juragentium.unifi.it/en/surveys/wlgo/empire.htm>.

Literatura

- Aristotel, *Politika*, Globus, Zagreb 1988.
- Balot, R. K., *Greek Political Thought*, Blackwell Publishing, 2006.
- Bernal, M., *Black Athena. The Afroasiatic Roots of Classical Civilization Vol. I: The Fabrication of Ancient Greece, 1785–1985*, Rutgers University Press, New Brunswick i New Jersey 1987.
- Braudel, F., *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1997.
- Burckhardt, J., *Razmišljanja o svjetskoj povijesti*, Prosvjeta, Zagreb 1999.
- Cacciari, M., *Geo-filozofija Europe*, Ceres, Zagreb 1996.
- Cicero, *Pro Caelio. De Provinciis Conularibus. Pro Balbo*, engleski prijevod Gardner, R., Harvard University Press, 1958.
- Diels H., *Predskratovci. Fragmenti*, Naprijed, Zagreb 1983.
- Dussel, E., »Europe, Modernity, and Eurocentrism«, *Nepantla. Views from South*, 1.3 (2000).
- Germino, D., *Political Philosophy and the Open Society*, Louisiana State University Press, Baton Rouge 1982.
- Gress, D., *From Plato To NATO. The Idea of the West and its Opponents*, The Free Press, New York 1998.
- Hardt, M. i Negri, A., *Imperij*, Multimedijalni institut i Arkzin, Zagreb 2003.
- Harrison, T. (ur.), *Greeks and Barbarians*, Routledge, New York 2002.
- Hegel, G. W. F., *Die Vernunft in die Geschichte*, Verlag Felix Meiner, Hamburg 1955.
- Hegel, G. W. F., *Filozofija povijesti*, preveo Sonnenfeld, V. D., Naprijed, Zagreb 1966.
- Herodot, *Povijest*, Matica hrvatska, Zagreb 2007.
- Inglis, D. i Robertson R., »Beyond the Gates of the Polis: Reconfiguring Sociology's Ancient Inheritance«, *Journal of Classical Sociology* 4 (2004).
- Inglis, D. i Robertson R., »The Ecumenical Analytic: 'Globalization', Reflexivity and the Revolution in Greek Historiography«, *European Journal of Social Theory* 8 (2005).
- Inglis, D. i Robertson R., »From Republican Virtue to Global Imaginary: Changing Visions of the Historian Polybius«, *History of the Human Sciences* 19 (2006).
- Isaac, B., *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, Princeton University Press, New Jersey i Woodstock 2004.
- Jaspers, K., *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Piper EA, München 1949.
- Jenkins, K., *On »What Is History?«*. *From Carr and Elton to Rorty and White*, Routledge, London i New York 1995.
- Jenkins, K., *Refiguring History. New Thoughts on an Old Discipline*, Routledge, London i New York 2003.
- Lacoue-Labarthe, P. i Nancy, J.-L., *Retreating the Political*, ur. Sparks, S., Routledge, London i New York 1997.
- Lambropoulos, V., *The Rise of Eurocentrism. Anatomy of Criticism*, Princeton University Press, Princeton 1993.
- Murphy, P., »Romantic Modernism and the Greek Polis«, *Thesis Eleven* 34 (1993).
- Platon, *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb 1997.
- Platon, *Zakoni*, Naprijed, Zagreb 1974.
- Plutarch, *Moralia*, engleski prijevod Babbitt, F. C., Harvard University Press, 1962.
- Polibije, *Istorije*, srpski prijevod Riel, M., Matica srpska, Novi Sad 1988.

- Popper, K., *The Open Society and Its Enemies*, Routledge, London 1995.
- Ruprecht, L. A., Jr., *Afterwords. Hellenism, Modernism, and the Myth of Decadence*, State University of New York Press, Albany 1996.
- Said, E. W., *Orientalism*, Vintage Books, New York 1979.
- Settis, S., *The Future of the »classical«*, engleski prijevod Cameron, A., Polity, 2006.
- Spengler, O., *Propast Zapada. Obris jedne morfologije svjetske povijesti*, Demetra, Zagreb 2000.
- Szakolczai, Á., *The Genesis of Modernity*, Routledge 2003.
- Tacit, *Manja djela. Historije*, Matica hrvatska, Zagreb 2007.
- Tukidid, *Povijest Peloponeskog rata*, Matica hrvatska, Zagreb 1957.
- Vattimo, G., *Kraj moderne*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.
- Vlassopoulos, K., *Unthinking the Greek Polis. Ancient Greek History Beyond Eurocentrism*, Cambridge University Press, 2007.
- Voegelin, E., *Published Essays. 1966–1985*, ur. Ellis Sandoz, University of Missouri Press, Columbia 1990.
- Voegelin E., *Order and History IV. The Ecumenic Age*, University of Missouri Press, Columbia 2000.
- Voegelin, E., *Order and History I. Israel and Revelation*, University of Missouri Press, Columbia 2001.
- Zolo, D., »Contemporary Uses of the Notion of 'Empire'«, <http://www.juragentium.unifi.it/en/surveys/wlgo/empire.htm>.

Alen Tafra

Ecumenical Imperialism

Abstract

The basic assumption of this paper is that the term 'imperialism' can usefully be applied to pre-capitalistic societies. On the pragmatic and spiritual level, the most important stage of ecumenic imperialism unfolds during period of Hellenism which begins with the conquests of Alexander the Great. Moreover, that was the period of proto-globalization when the formation of multicivilizational society and universal humanity became possible. Hence, it is necessary to recognize positive aspects within pothos that drives imperialistic expansions – like the broadening of cultural horizons and the creation of the pragmatic ecumene. The alternative to utopian core of globalization in the Ecumenic Age – just as today – can be reduced to particularism and isolationism. Considering the fundamental importance of ancient imperialism for modern philosophies of history, short analysis of these mainly eurocentric discourses is given.

Key words

globalization, imperialism, eurocentrism, Ecumenic Age, Axial Age, G. W. F. Hegel, E. Voegelin, Polybius, Aristotle, romanticism